

RINGVORLESUNG: UKRAINE IM FOKUS

**MESSIANISMUS IM WIDERSTREIT:
EINE KONTRASTIVE BETRACHTUNG DER
POLNISCHEN UND UKRAINISCHEN HISTORIOSOPHIE
IN DER ROMANTIK**

INTERKULTURELLE BEZIEHUNGEN

- Polnisch-ukrainische Wechselbeziehungen und das Problem der Asymmetrie
- Kontext: Geschichte und Identität im Zeitalter der Romantik → Messianismus, Historiosophie (August v. Cieszkowski) als integrale Sinngeschichte (Vergangenheit – Gegenwart – Zukunft) → erinnernd-imaginierender Zukunftsentwurf aus der Gegenwart
- Beschreibung von kulturellen Asymmetrien und hierarchisch abgestuften Wechselbeziehungen: Die Rolle der *Postcolonial Studies*
- Kulturelle Semantik – Selbstbeschreibung einer Kultur – die Nation als imaginierte (Benedict Anderson) und erinnerte Gemeinschaft → Selbstverständnis im Gefüge asymmetrisch-hierarchischer Strukturen
- Der Messianismus als Selbstbeschreibung der polnischen und ukrainischen Kultur: Adam Mickiewicz und Mykola Kostomarov bzw. die Kyrill-und-Method-Bruderschaft in Kiev (1845-1847)
- Kontext: Umgang mit Hegemonialkultur – Polen und Ukraine
- Ausgangslage: Messianismus als Gegenkonzept zu kultureller und politischer Vorherrschaft (Beschreibung: Terminologie der *Postcolonial Studies*)

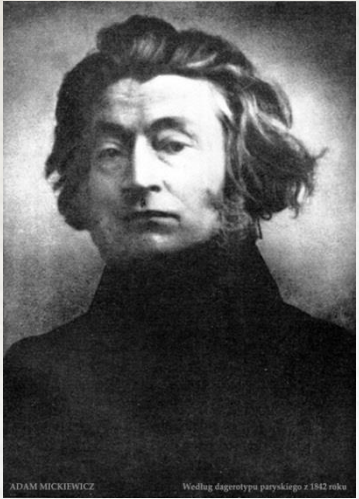
HEGEMONIALKULTUR: DER FALL HEGEL

- Wertende Unterscheidungen (vgl. Said, Orientalism): Zentrum/Peripherie, das Eigene – das Andere
- Realisierung in den „Vorlesungen zur Philosophie der Geschichte“; der Gang der Vernunft in der Geschichte und das Andere der Vernunft; Inklusion/Exklusion
- Staat und Geschichte, ohne Staat hat eine Nation keine Geschichte (vgl. Polen): „In der Weltgeschichte kann nur von Völkern die Rede sein, welche einen Staat bilden. Denn man muß wissen, daß ein solcher die Realisation der Freiheit, d. i. des absoluten Endzwecks ist, daß er um seiner selbst willen ist; man muß ferner wissen, daß allen Wert, den der Mensch hat, alle geistige Wirklichkeit, er allein durch den Staat hat.» (Hegel 56)
- Die Slaven haben (noch) keine Geschichte (Bewusstsein): «Die *slawischen Nationen* waren *ackerbauende*. Dieses Verhältnis führt aber das von Herren und Knechten mit sich. Beim Ackerbau ist das Treiben der Natur überwiegend; menschliche Betriebsamkeit und subjektive Aktivität findet im ganzen bei dieser Arbeit weniger statt. Die Slawen sind daher langsamer und schwerer zum Grundgefühl des subjektiven Selbsts, zum Bewußtsein des Allgemeinen, zu dem, was wir früher Staatsmacht genannt haben, gekommen, und sie haben nicht an der aufgehenden Freiheit teilnehmen können.» (Hegel 500)
- Ohne Staat keine Geschichte: «So sterben Individuen, so sterben Völker eines natürlichen Todes; wenn letztere auch fort dauern, so ist es eine interesselose, unlebendige Existenz, die ohne das Bedürfnis ihrer Institutionen ist, eben weil das Bedürfnis befriedigt ist, – eine politische Nullität und Langeweile.» (Hegel 100)

HEGEMONIALKULTUR II

- **Friedrich d. Gr.: Erlass über die Zivilisierung Polens (1772) und Rechtfertigung der Teilung von 1772 in einem Brief an D'Alembert (Polen als „Irokesen“ und „Wilde“)**
 - **Goethe: «Vorschlag zur Einführung der deutschen Sprache in Polen» (1795/96)**
 - **Gustav Freytag: Roman «Soll und Haben» (1855) und die Idee der deutschen Kulturträgerschaft im Osten; historische Mission der Zivilisierung des Ostens.**
 - **Gegenideologie: Der „deutsche Drang nach Osten“**
-

GEGENERZÄHLUNG: MICKIEWICZ UND DER MESSIANISMUS

Adam Mickiewicz,
1842, 1798-1855

- „Bücher des polnischen Volkes und der polnischen Pilgerschaft“ (Paris 1832)
- „Na początku była wiara w jednego BOGA, i była Wolność na świecie. I nie było praw, tylko wola BOGA, i nie było panów i niewolników, tylko patriarchowie i dzieci ich. Ale potem ludzie wyrzekli się BOGA jednego i naczynili sobie bałwanów, i kłaniali się im, i zabijali na ich cześć krwawe. ofiary, i wojowali za cześć swoich bałwanów. Przeto BÓG zesłał na bałwochwalców największą karę, to jest niewolę.“ (Mickiewicz 7)
- Geschichte ohne Staat als Pilgerschaft zur Freiheit: „Duszą narodu polskiego jest pielgrzymstwo polskie. A każdy Polak w pielgrzymstwie nie nazywa się tułaczem, bo tułacz jest człowiek błądzący bez celu. [...] A tymczasem Polak nazywa się pielgrzymem, iż uczynił ślub wędrówki do ziemi świętej, Ojczyzny wolnej, ślubował wędrować póty, aż ją znajdzie.“ (51)
- Polen als Christus der Völker – Opferlamm, das am dritten Tage von den Toten auferstehen wird: Bo naród polski nie umarł, ciało jego leży w grobie, a dusza jego zstąpiła z ziemi, to jest z życia publicznego, do otchłani, to jest do życia domowego ludów cierpiących niewolę w kraju i za krajem, aby widzieć cierpienia ich. A trzeciego dnia dusza wróci do ciała, i naród zmartwychwstanie, i uwolni wszystkie ludy Europy z niewoli. I przeszło już dni dwa; jeden dzień zaszedł z pierwszym wzięciem Warszawy, a drugi dzień zaszedł z drugim wzięciem Warszawy, a trzeci dzień wnidzie, ale nie zajdzie. A jako za zmartwychwstaniem CHRYSTUSA ustały na ziemi całej ofiary krwawe, tak za zmartwychwstaniem narodu polskiego ustaną w Chrześcijaństwie wojny.“ (17)

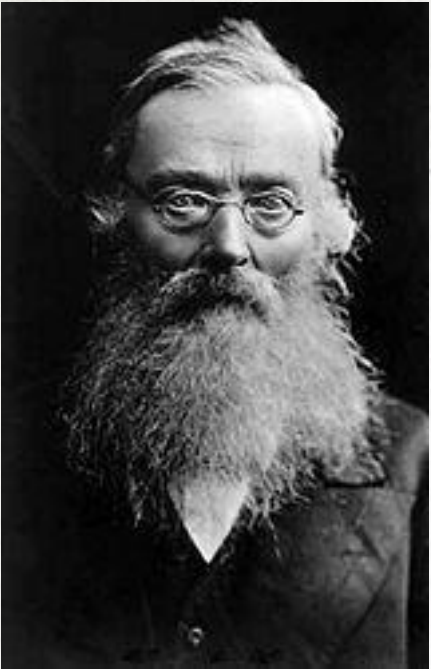
HEGEMONIALKULTUR UND GEGENERZÄHLUNG

- Begriff zur Beschreibung der Verklammerung von Hegemonialkultur und Gegenerzählung: „Aneignung“ („Appropriation“); Kontext der *Postcolonial Studies*
- Zum Begriff „Appropriation“:

“A term used to describe the ways in which post-colonial societies take over those aspects of the imperial culture – language, forms of writing, film, theatre, even modes of thought and argument such as rationalism, logic and analysis – that may be of use to them in articulating their own social and cultural identities. [...] However, post-colonial theory focuses instead on an exploration of the ways in which the dominated or colonized culture can use the tools of the dominant discourse to resist its political or cultural control. Appropriation may describe acts of usurpation in various cultural domains, but the most potent are the domains of language and textuality.”

(Post-colonial Studies. The Key Concepts. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin. London – New York 2007, S. 15)

MYKOLA KOSTOMAROV (1817-1885)

- Historiker, Schriftsteller, politischer Aktivist, Förderer des ukrainischen Nationalbewusstseins und Verfechter einer slavischen Einheit
- Mitbegründer der Kyrill-Method-Bruderschaft in Kiev, Zerschlagung 1847, politische Repression. „Knygy bytija ukrains'koho narodu“ (1847) und „Istorija Rusov“ (russ. 1846) als manifestartige Traktate zum Selbstverständnis der Bruderschaft
- Betonung der Eigenständigkeit der Ukraine, die weder polnische noch russisch ist; Blick auf die Geschichte, Sprache und Kultur der Ukrainer, Fokus: Das Hetmanat und die Kosaken
- Kritische Auseinandersetzung mit dem Blick der Polen und Russen auf die Ukraine, die Ukraine als Objekt in der marginalisierenden Betrachtung der polnischen sowie russischen Hegemonialkultur. Spannungsfeld: Die Ukraine zwischen Polen und Russland auf der Suche nach einer gelingenden autonomen Selbstverortung in Kultur, Politik und Geschichte → Historiosophie
- Gegenentwurf: „Knygy bytija ukrains'koho narodu“ / „Bücher der Genesis des ukrainischen Volkes“ (1847) → biblische Semantik

KNYGY BYTIJA UKRAINS'KOHO NARODU (1847, GEDR. 1921) – I

- Direkter Bezug zu Mickiewicz: Titel und sakrale Semantik
- „Бог создал світ: небо і землю і населив усякими тварями і поставив над усею тварью чоловіка і казав йому плодитися і множитися і постановив, щоб род чоловічеський поділився на коліна і племена (...) і були б усі щасливі.“
- „Але род чоловічий забув бога і отдався діаволу, і кожне племено вимислило собі богів, і в кожному племені народи повидумували собі богів і стали за тих богів битися, і почала земля поливатися кров'ю і усіватися попелом і костями, і на всім світі сталось горе, і біднота, і хвороба, і несчасть, і незгода.“
- Kritik an Polen: „Польща була з поляків і кричали поляки: у нас свобода і рівність, але поробили панство і одурів народ польський, бо простий люд попав у неволю саму гіршу, яка де-небудь була на світі, і пани без жодного закону вішали і вбивали своїх невольників.“
- Kritik an Moskau/Russland: „І одурів народ московський і попав у ідолопоклонство, бо царя свого нарік богом, і усе, що цар скаже, те уважав за добре, так що цар Іван в Новгороді душив та топив по десятку тисяч народу, а літописці, розказуючи те, звали його христюлюбивим.“

KNYGY BYTIJA UKRAINS'KOHO NARODU (1847, GEDR. 1921) – II

- Die Rolle der Ukraine als Schwester Polens (Union von Lublin): „І поєдналась Україна з Польщею як сестра с сестрою, як єдиний люд слов'янський до другого люду слов'янського нерозділимо і незмісимо, на образ іпостасі божої нероздільної і незмісимої, як колись поєднуються усі народи слов'янські поміж собою.“
- Aber: Verrat der Polen, die die Ukrainer (Bauern und Kosaken) unterdrücken: „І хотіли пани зробити з народа дерево або камінь, і стали їх не пускати навіть в церков, хрестити дітей і вінчатися, і причащатися, і мертвих ховати, а се для того, щоб народ простий утеряв навіть постать чоловічу. І козацтво стали мучити і нівечити, бо таке рівне братство християнське стояло панам на перешкоді.“
- Die Ukraine zerrissen zwischen Polen und Russland: „Бо вона любила і поляків, і москалів як братів своїх і не хотіла з ними розбрататися, вона хотіла, щоб всі жили вкупі, поєднавшись як один народ слов'янський с другим народом слов'янським, а ті два с третім, і було б три Речі Посполиті в однім союзі нерозділимо і несмісимо по образу Тройци божой нероздільної і несмісимої, як колись поєднуються між собою усі народи слов'янські.“
- Die Ukraine liegt im Grab (→ Mickiewicz!), wird aber auferstehen und Freiheit, Gleichheit und Einheit der Slaven bringen: „Лежить в могилі Україна, але не вмерла. Бо голос її, голос, що звал всю Слов'янщину на свободу і братерство, розійшовся по світу слов'янському.“

KOSTOMAROV UND DIE UKRAINE: HISTORIOSOPHISCHE PERSPEKTIVEN

- Die Ukraine und die Perspektive der Erlösung; gerade ohne Staat und aus der Erfahrung der Unterdrückung bezieht die Ukraine ihre heilsgeschichtliche Legitimität und historische Rolle:

„Бо голос України не затих. І встане Україна з своєї могили, і знову озоветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крепака, ні холопа — ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан, ні у сербів, ні у болгар.“

„Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським. Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна (...).“

FAZIT

- Diskurse und Semantiken kultureller Hegemonie und entsprechende Gegenerzählungen
 - Der Messianismus als Gegenerzählung, der sich gegen Marginalisierung richtet und als Semantik der Selbstbeschreibung die Stellung und Bedeutung Polens (Mickiewicz) bzw. der Ukraine (Kostomarov) im Prozess der Weltgeschichte heraushebt und gegen Marginalisierungen behauptet → Historiosophie
 - Vorgehen: Aneignung/Appropriation der Semantik der Hegemonialkultur und Umcodierung zur Erfüllung neuer, eigener Zwecke
 - Identität – Historiosophie – Narrative der Selbstbehauptung und nationale Erlösungsideologie, zugleich emanzipatorischer Anspruch mit slavophiler bzw. gesamtslawischer Perspektivierung (Bücher der Genesis des ukrainischen Volkes)
-

AUSWAHLBIBLIOGRAPHIE I

- Ashcroft, Bill; Griffiths, Gareth; Tiffin, Helen. Post-Colonial Studies: the Key Concepts. London-New York 2007.
- Bhabha, Homi K. The Location of Culture. London 1994.
- Gall, Alfred. Ein Pilger auf Wanderschaft. Europäische Wirkungen von Adam Mickiewiczs romantischem Messianismus. In: Zeitschrift für Germanistik, N. F., XXIX (2019), H. 2, S. 328–342.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. Werke, Bd. 12. Frankfurt 1970.
- Janion, Maria. Niesamowita słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury. Kraków 2006.
- Kostomarov, Mykola. Knygy bytija ukrajins'koho narodu. Augsburg 1947.
- Kozak, Stefan. Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu. Warszawa 2005.
- Ders. Ukraińscy spiskowcy i mesjaniści bractwa Cyryla i Metodego. Warszawa 1990.
- Kyrylo-Mefodijivs'ke tovarystvo. T. 1. Kyjiv 1990.
- Mickiewicz, Adam. Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego. Dzieła, t. VI. Warszawa 1955, S. 5–60.
- Orłowski, Hubert. Z modernizacją w tle. Wokół rodowodu nowoczesnych wyobrażeń o Polsce i Polakach. Poznań 2002.
- Pinčuk, Jurij A. Mykola Ivanovyč Kostomarov. 1817–1885. Kiev 1992.
- Said, Edward. Orientalism. New York 1978.
- Surynt, Izabela. Postęp, kultura i kolonializm Polska a niemiecki projekt europejskiego Wschodu w dyskursach publicznych XIX wieku. Wrocław 2007.
- Wolff, Larry. Inventing Eastern Europe: the Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment. Stanford (CA) 1994.